

Віктор Петров

мапування творчості письменника

Віктор Петров

re-trans-misje

Seria wydawnicza TAIWPN Universitas poświęcona jest interdyscyplinarnej refleksji nad kulturą ukraińską pod kątem transformacji dyskursów nowoczesności. Celem serii jest zrozumienie kodów, wyobrażeń, narracji oraz ich reemisji historycznych kształtujących Ukrainę (po)nowoczesną wraz z jej kulturowym otoczeniem.

Видавнича серія Співки авторів і видавців наукових монографій «Університас» присвячена міждисциплінарному дослідженню української культури у зв'язку з трансформацією дискурсів модерності. Серія має на меті осмислення кодів, уявлень, наративів та їхніх історичних ретрансляцій, що формують (пост)модерну Україну та її культурний контекст.

Zespół redakcyjny

Katarzyna Glinianowicz, Paweł Krupa

Редакційний колектив

Катажина Глінянович, Павло Крупа

Віктор Петров

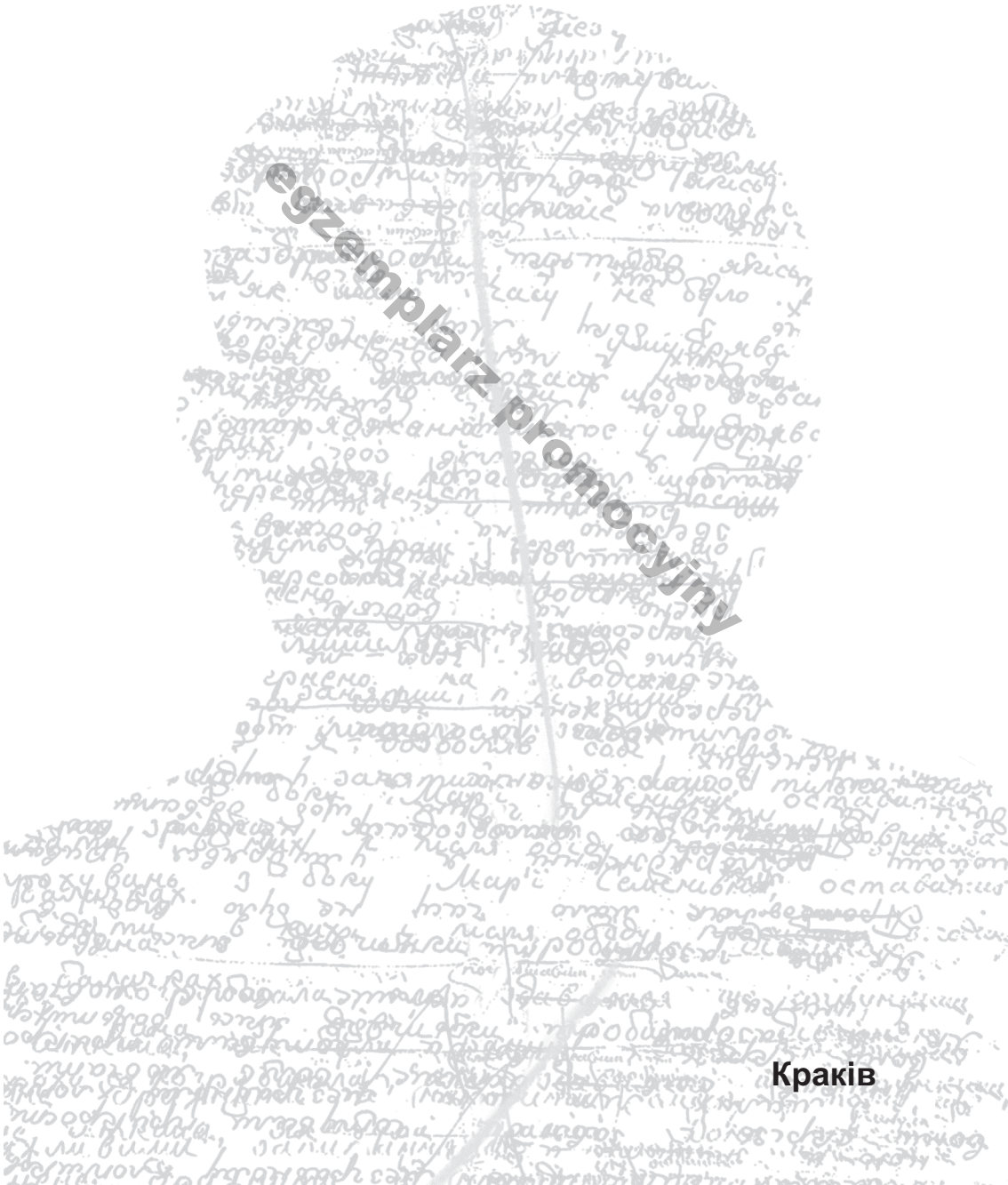
мапування творчості письменника

Редакція

Катажина Глінянович

Павло Крупа

Йоанна Маєвська

Краків

Dofinansowano przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Instytutu Filologii Wschodniostowiańskiej Wydziału Filologicznego UJ oraz Towarzystwa Doktorantów UJ

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017–2022, nr projektu 22H 16 0342 84

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

© for this edition by Katarzyna Glinianowicz, Paweł Krupa, Joanna Majewska and Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2020

ISBN 978-83-242-3712-8
e-ISBN 978-83-242-6541-1
TAIWPN UNIVERSITAS

Recenzent/Рецензент

Prof. dr hab. Jarostaw Poliszczuk/д-р філол. н. проф. Ярослав Поліщук

Redaktorka prowadząca/Відповідальна редакторка
Agnieszka Toczko-Rak/Агнешка Точко-Рак

Adiustacja i korekta/Літературний редактор і коректор
Wiktor Martyniuk/Віктор Мартинюк

Skład i tkanie /Макет і верстка
Joanna Bizior/Йоанна Бізіор

Projekt okładki/Проект обкладинки
darek futuro/дарек футуро

Na okładce wykorzystano rękopisy Wiktora Petrowa z Archiwum Naukowego Instytutu Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie

В оформленні обкладинки використано автографи Віктора Петрова з Наукового архіву Інституту археології Національної академії наук України в Києві

Зміст

КАТАЖИНА ГЛІНЯНОВИЧ, ПАВЛО КРУПА, ЙОАННА МАЄВСЬКА

Віктор Петров: мапування творчости письменника

9

АВТО/БІОГРАФІЇ

ВАЛЕНТИНА КОРПУСОВА

Людина покликання, а не визнання. Спогади про останні роки життя Віктора Петрова (В. Домонтовича)

25

В'ЯЧЕСЛАВ БРЮХОВЕЦЬКИЙ

Казкар-містифікатор «Павло Кречет»

43

ДЕКОНСТРУКТОР У МУЗЕЇ

ГРИГОРІЙ ГРАБОВИЧ

Експерименти *Доктора Серафікуса*

75

В'ЯЧЕСЛАВ ЛЕВИЦЬКИЙ

«Три Києви» В. Домонтовича: особливості розгортання міського тексту в романі *Доктор Серафікус*

103

ВІРА АГЕЄВА

Конфлікт пам'ятей у прозі Домонтовича: модерністи проти архаїстів

123

ВІТАЛІЙ АНДРЕЄВ, СВІТЛАНА АНДРЕЄВА

Відображення наукових поглядів Віктора Петрова-Домонтовича
на історію України в романі *Без ґрунту*

139

АНДРІЙ ПОРТНОВ

Дніпропетровський текст Віктора Петрова

153

НОМАДИ ЕПОХ

НАТАЛІЯ ПЕЛШЕНКО

Постать Григорія Сковороди в інтелектуальній
біографії Віктора Петрова

167

ОЛЕНА ПЕЛШЕНКО

Янголи й поети: репрезентації середньовічної епістими
в романізованих біографіях Франсуа Війона та святого
Франциска Ассізького Віктора Домонтовича

187

ОКСАНА ЛЕВИЦЬКА

Спрага сонця Вінсента ван Гога: інтермедіальні стратегії
в белетризованій біографії *Самотній мандрівник*
простує по самотній дорозі
В. Домонтовича

205

ІННА БУЛКІНА

Володимир Отроковський – герой *Болотяної Лукрози*
Віктора Домонтовича

219

—————
**КОНЦЕПТИ
І КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ**
—————

МИРОСЛАВ ШКАНДРІЙ

Революція як стиль: проза Віктора Домонтовича

235

АЛЬФРЕД ШПРЕДЕ

Мистецтво прози, есеїстика й суперечка про модерн:
«великі оповіді» («легітимаційні метанаративи»)
Віктора Домонтовича

255

РОМАН КОЗЛОВ

Концепт *theatrum mundi* в наукових
есеях Віктора Петрова

271

МАР'ЯНА ГІРНЯК

Митець у творах Віктора Домонтовича: художній образ
та філософія світовідчуження

285

ГАННА ГНЕДКОВА

Пессоа поневолі: Віктор Домонтович
та його «двійники»

303

—————
АРХІВ ТЕКСТІВ І КОНТЕКСТІВ
—————

ОЛЕКСАНДРА БУЗЬКО, ЯРОСЛАВ ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ

Документи до біографії Віктора Петрова з Наукового архіву
Інституту археології НАН України

317

ОЛЕСЯ ЛАЗАРЕНКО

«Естетська реставрація занедбаних естетичних цінностей...»,
або Як творилася українська література в еміграції
(з листів Віктора Петрова до Ігоря Костецького)

341

KATARZYNA KOTYŃSKA

Warsztat tłumacza. Przekład powieści Wiktora Domontowicza –
wierny, piękny, zrozumiały?

355

Алфавітний покажчик прізвищ

369

egzemplarz promocyjny

КАТАЖИНА ГЛІНЯНОВИЧ
ПАВЛО КРУПА
ЙОАННА МАЄВСЬКА

Віктор Петров: мапування творчости письменника

Hic sunt leones – тут живуть леви. Цими словами на римських та середньовічних мапах позначали простір, досі не відкритий, території недосліджені і небезпечні, землі незвідані і невідомі. Для кожного «картографа», який живе спокусою охопити і зраціоналізувати увесь простір і створити його репрезентацію, оця латинська фраза становить невід’ємну частину праці, межу, без якої мапування не може існувати. Там, куди не сягає олівець «картографа», де закінчуються лінії карти, виринає біла пляма. Її швидко заселяють леви, дракони, морські чудовиська – метафори незвіданого і незнаного, що манить і живить уяву. З цим мітичним бестіарієм матиме справу кожний, хто увійде у складний світ життя і творчости Віктора Петрова.

6 червня 2019 року з нагоди 50-х роковин від дня смерти Віктора Петрова кафедра україністики Інституту східнослов’янської філології Ягеллонського університету організувала Міжнародну наукову конференцію *Віктор Петров-Домонтович: мапування творчости*

Катажина Глінянович – кандидатка філологічних наук. Кафедра україністики, Інститут східнослов’янської філології Ягеллонського університету, katarzyna.glinianowicz@uj.edu.pl. ORCID: 0000-0001-8959-6047.

Павло Крупа – кандидат філологічних наук. Кафедра україністики, Інститут східнослов’янської філології Ягеллонського університету, pk.krupa@uj.edu.pl. ORCID: 0000-0001-8269-4162.

Йоанна Маєвська – аспірантка. Філологічний факультет Ягеллонського університету, joannaantonina.majewska@doctoral.uj.edu.pl. ORCID: 0000-0002-0207-5124.

письменника¹, що є частиною наукового проекту краківської українистики *Віктор Петров – до критичної модерності*². Метафора мапи, як і сам процес мапування, що надихали авторів монографії під час досліджень спадщини Петрова, розкривають її проблемні місця. Фігура лева не зникає внаслідок копіткого процесу розширення меж карти, лев лишень перевтілюється: описане завжди можна описати ще детальніше, достовірніше.

Авто/біографії

Мапування творчості Петрова відкриває розділ, що має за предмет зв'язок життя та діяльності письменника. Поєднання двох понять, історично розмежованих у жанрах автобіографії та біографії, віддзеркалює проблему визначення виразної межі поміж суб'єктом, що описує, і описуваним об'єктом. З цим теоретико-літературним питанням пов'язане переосмислення і маргіналізація категорії автора, яку витіснила проблематика авто/креації, тобто сам акт писання-конструювання та його наслідки. Такі проблеми віднайшли свою екземпліфікацію у розвідках цього розділу.

У першій з них, *Людина покликання, а не визнання. Спогади про останні роки життя Віктора Петрова (В. Домонтовича), Валентина Корпусова* описує збережені в пам'яті епізоди останніх семи років життя вченого, своє з ним знайомство, зустрічі, розмови та наукову роботу в Інституті археології Академії наук України.

¹ Див.: *Віктор Петров-Домонтович: мапування творчості письменника* [програма конференції]. (2019). www.viktorpetrov.filg.uj.edu.pl/retrov-program.pdf; К. Глінянович, П. Крупа. (2019). Міжнародна наукова конференція «Віктор Петров-Домонтович: мапування творчості письменника». *Критика*, 5–6(259–260). <https://krytyka.com/ua/articles/mizhnarodna-naukova-konferentsiya-viktor-petrov-domontovych-mapuvannya-tvorchosty>; К. Глінянович, П. Крупа. (2019, 4 вересня). Мапування творчості Віктора Петрова-Домонтовича: огляд конференції у Кракові. *Україна Модерна*. <https://uamoderna.com/event/mapping-petrov-domontovych>.

² Див.: *Віктор Петров – у напрямку критичної модерності*. www.viktorpetrov.filg.uj.edu.pl/uk.

Дослідниця наголошує, що Петрова як науковця після війни майже забули – також і в Академії наук, хоч він був її співтворцем. Як за життя Петрова, так і нині в дослідженнях його біографії та творчості поширені помилки, необґрунтовані припущення, хибні висновки та навіть плітки, які мандрують з тексту в текст і творять негативний імідж Петрова. Спогад Корпусової починається 1962 роком, коли вона стає працівницею скіфо-античного відділу Інституту археології. Авторка описує найважливіші події у житті Петрова цього періоду: його наукову та товариську позицію в колективі Інституту, захист дисертації, обставини виходу у світ монографій *Подсечное земледелие* та *Скіфи: мова і етнос*, а також смерть ученого. У пам'яті Корпусової збереглися розмови, бесіди про археологію, історію, архітектуру, мистецтво, літературу, зустрічі в Інституті на Грушевського, 4, спогади про стосунки вченого з його найближчим оточенням. Як наголошує авторка, біографія Петрова ще чекає цілісного опрацювання.

У розвідці *Казкар-містифікатор «Павло Кречет» В'ячеслав Брюховецький* придивляється до публікації, що з'явилася два роки після зникнення Петрова. У журналі «Нові дні» за підписом Павла Кречета 1951 року надруковано статтю *Кричущє мовчання (до других роковин смерти Віктора Домонтовича)*. Для Брюховецького ця стаття стає вихідним пунктом аналізу основних версій, що пояснювали зникнення Петрова. Текст Кречета, за спостереженням Брюховецького, відкриває несподіваний погляд на еміграційну та радянську долю автора *Без ґрунту*. Вчений досліджує дві проблеми: 1) особу автора, що скривався за псевдонімом «Павло Кречет», 2) ґрунтовну обізнаність цього автора з творчістю Петрова, яка викликала подив пізніших авторів спогадів про Петрова. Дослідник висуває тезу: Павло Кречет – це черговий – побіч Віктора Домонтовича, Віктора Бера, Бориса Веріґо та В. Плята – псевдонім Петрова. Відтак Брюховецький розкриває ще одне приbrane ім'я письменника – Віктор Морт, – під яким на сторінках берлінського російськомовного журналу «Новое слово» з'явилася кілька літературних текстів, що слугували контактам з розвідкою. На берегах основних роздумів автор подає низку глибоких спостережень і коментарів, розкриваючи нові факти з еміграційного життя Петрова: серед іншого загадує загадкову одинарну сторінку рукопису повісти про Марка Вовчка *Мовчущє божество*, над якою письменник працював до свого зникнення, або ж історію двох зашифрованих оголошень зі сторінок «Нового слова» 1944 року.

Деконструктор у музеї

Інтелектуальний доробок Петрова, що віддзеркалює основні модернізаційні течії ХХ століття, вплинув на деконструкцію українського культурного простору. Письменник входить у нього зі своїми текстами, світом ідей та концепцій, які змінюють розуміння мови, суб'єкта, пам'яті чи історіографічного дискурсу. Деконструкція у культурному музеї відбувається через розкриття риторичної природи мови та її механізмів, критику розуміння субстанційності суб'єкта, переосмислення пам'яті, її складових елементів та лінійного підходу до історичного процесу й спадковості.

У другому розділі монографії зібрано тексти, які проблематизують художній світ повістей Петрова. Дві перші розвідки присвячені *Докторові Серафікусу*, наступні три – *Без ґрунту*.

Для **Григорія Грабовича** у статті *Експерименти «Доктора Серафікуса»* вихідним пунктом є характеристика експериментаторства у прозі на прикладі романів *Дон Кіхот* Сервантеса Сааведри та *Життя і погляди Тристрама Шенді* Лоренса Стерна. Дослідник констатує, що модернізм поставив експериментаторство у центрі літературного процесу, а далі розглядає наслідки цього у слов'янських літературах ХХ століття, зокрема в українській прозі Майка Йогансена та Миколи Хвильового. Антитрадиціоналізм, урбанізм та автотематизм – це риси, характерні для твору Домонтовича як роману модерністичного. Дослідник виділяє такі основні риси його експериментаторства: а) зміщення і переплітання стилів, а також семантичних рівнів дискурсу, б) змішування імпліцитного часу розповіді, або ж часова «нестабільність» роману; в) експерименти з жанром, г) подвійна нарація (одна простіша, традиційніша, доступна, друга – деконструкція першої шляхом вмонтовування в авангардистську поетику); г) пародійність. Проте, мабуть, найглибший і найбільш зашифрований пласт експериментаторства в романі – це питання: чи є Серафікус авторовим двійником? У заключній частині Грабович розглядає проблему непередбачуваності людської дії, механізму мислення, саморефлексії, збагнення наслідків своїх дій, або ж, у найширшому плані, проблему законів правдоподібного/неправдоподібного, можливого/неможливого в житті людини.

Стаття **В'ячеслава Левицького** *«Три Києви» В. Домонтовича: особливості розгортання міського тексту в романі «Доктор Серафікус»* розглядає твір як частину українського літературного урбанізму

першої третини ХХ століття. Автор зосередився на міському просторі, зафіксованому в наративах трьох героїв *Доктора Серафікуса*: а) професора Василя Комахи – цей варіант міського тексту вибудовує семіотику Києва як давньої української столиці; б) танцюристки Вер Ельснер – це хіпстерський варіант, де зацікавлення архітектурою бароко супроводжується насправді лише поверховою увагою героїні; в) оповідача – варіант свідка переходу міського простору від традиційного до модерного, вибудований на опозиції лівого і правого берегів Дніпра. Левицький добачає в мовленні наратора послідовну взаємодію знаків, образів та мітів, а сам Київ трактується в повісті як система освітньо-наукових локусів, динамічне європейське місто та мультикультурна інтертекстуалізована територія з українським стрижнем.

Розвідки другої частини розділу зосереджуються навколо проблем повісті *Без ґрунту*: конфлікту пам'ятей, переосмислення історіографічних парадигм та літературного урбанізму.

В *Конфлікті пам'ятей у прозі Домонтовича: модерністи проти архаїстів* Віра Агеєва виявляє, що творчість Петрова проблематизує процес інституалізації пам'ятей, започаткований у 1917–1918 роках українською державою. Як підкреслює дослідниця, у *Без ґрунту* зіштовхуються позиції речників трьох генерацій: а) українофілів; б) модерністів; в) авангардистів. У контексті конфлікту їхніх пам'ятей на перший план виринають проблеми зіткнення імперської та української візії історії та культури. Дослідниця, ідучи слідом за Анією Лумбою, ставить питання про те, як підпорядковані говорять про минуле. Увага до статусу підпорядкованих груп (еліта, інтелігенція, селянство), а відтак до їхньої здатності промовляти від власного імені, дозволяє нам зрозуміти, чому герої Домонтовича не можуть порозумітися в оцінках минулого, його уявної репрезентації в межах «музею» пам'ятей, тотожності та ієрархії канонів.

У розвідці Світлани Андрєєвої та Віталія Андрєєва *Відображення наукових поглядів Віктора Петрова-Домонтовича на історію України в романі «Без ґрунту»* відстежується зв'язок наукових поглядів Петрова-вченого та художніх образів Петрова-письменника. На думку дослідників, специфічна риса його творчості виявляється у змістовій відповідності художніх творів та наукових праць. Стаття розглядає цю проблематику у таких площинах: 1) аналіз фрагментарного викладу в художній формі історіософської теорії епох та 2) характеристика трьох міжепохальних зламів як форма

белетризації конкретно-історичних сюжетів: а) від скіфської епохи до античної; б) від античної до «слов'янської» епохи VI–VIII століть, завершальною ланкою якої стала Київська Русь; в) модернізаційні процеси. Аналіз історичних екскурсів повісті *Без ґрунту* представлено на основі наукових робіт Петрова 1930-х років з історії, археології та етнографії. В оцінці дослідників, його історіософська концепція, вперше апробована в повісті *Без ґрунту*, містить у собі значний евристичний потенціал для сучасного переосмислення «історичної спадковості», ідеологеми історичної тяглости та соціальної генеалогії, бо ж теорія епох не відповідає не лише марксистському лінійно-стадіальному баченню історичного процесу, але також і канонічній схемі вітчизняної історії Михайла Грушевського, що спирається на принцип тяглости, яку неодноразово деконструював Петров у своїх історіософських розвідках.

Місту Катеринославу (у 1926–2016 роках Дніпропетровську) в Південній Україні не пощастило мати свого письменника, констатує **Андрій Портнов** у вступі до статті *Дніпропетровський текст Віктора Петрова*. Хоч низка українських, єврейських та російських письменників були пов'язані з цим містом, перший великий прозовий твір, у якому воно стає більше ніж декорацією для сюжету – повість *Без ґрунту*, – з'явився щойно у 1948 році. Її головний герой – це Ростислав Петрович, уродженець Катеринослава так само, як і автор. Услід за іншими дослідниками творчості Петрова Портнов спробував установити реальні прототипи деяких персонажів. Автор звертається до питання відповідності між життєвою і науковою біографіями Петрова та містом його народження, окреслюючи такі засади їхнього зв'язку: а) неоднозначність, б) тяжіння до незавершеності, в) невіддатливість до ідеологічного присвоєння чи мітологізації.

Номади епох

Яка рушійна сила історії зумовлює епохальні зміни? Творчість Петрова, відповідаючи на це питання, ніколи не втрачає з поля зору людини: на грані наукових, політичних змін чи культурних парадигм стоять індивіди. Письменник придивляється до інтелектуальних відлюдників, мандрівників, маргіналів, чії життя та ідеї ведуть до зміни епох. Присвячені їм белетризовані біографії Петрова показують, наскільки

фікція може стати різновидом правди. Саме ця тема є стрижневою у четвертому розділі монографії.

Як показала **Наталія Пелешенко** у розвідці *Постать Григорія Сковороди в інтелектуальній біографії Віктора Петрова*, перші захоплення письменника біографією як джерелом літературних та художніх пошуків і переосмислень, були пов'язані з Григорієм Сковородою. Авторка накреслила історію того, як Петров у 1920-х роках коментував критичну літературу про Сковороду та сам досліджував його праці. Шість опублікованих тоді студій мали стати розділами монографії, яка так і не з'явилася друком. У першій половині 1920-х років сквородинська тема стала наскрізною для української інтелектуальної еліти, модернізм переосмислював суголосну йому спадщину бароко, й творчість Сковороди була наріжним каменем цього процесу. Самого ж Петрова вабила філософська, естетична та життєва програми автора *Саду божественних пісень*. Майже цілі 1920-ті були в його творчій біографії сквородинськими роками. Щоправда, він не написав роману про Сковороду, однак окремі сквородинські ідеї, концепти, образи, символи, мотиви присутні в повістях чи белетризованих біографіях. Ці тексти не могли вплинути на тогочасний дискурс «сковородинства», оскільки йшли проти ідеологізації наукового життя, проте у 1990-х роках були повернуті до гуманітарного обігу й досі чекають, як підкреслює дослідниця, цілісних інтерпретацій та осмислення.

Олена Пелешенко у статті «*Янголи й поети*»: *репрезентації середньовічної епістемі в романізованих біографіях Франсуа Війона та святого Франциска Ассізького Віктора Домонтовича* доводить, що інтертекстуальні відгомони творів середньовічних авторів, про яких Петров писав у наукових текстах, він подавав у їхніх романізованих біографіях як історичні факти, натомість окремі життєві мітологізував або замовчував. Отож історичний та літературний дискурси були рівноцінними джерелами белетризованих біографій Петрова. Олена Пелешенко немало уваги присвячує питанню епох у його творчості. Кожен його художній текст відображає власну теорію культури й фокусується на естетичних чинниках попередніх культурних епох. За кількадесят років до сучасного американського теоретика (мета)історії Гайдена Вайта автор *Франсуа Війона* наголошував, що риторичні детермінанти історичної репрезентації впливають на світосприйняття людей певної епохи.

Петров працював не лише з текстами – він умів перекладати мовою письма візуальні враження від живопису. **Оксана Левицька**

у розвідці *Страга сонця Вінсента ван Гога: інтермедіальні стратегії в белетризованій біографії «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» В. Домонтовича* з'ясувала на основі інтермедіального аналізу, в який спосіб Петров увів у текст своєї повісті з 1948 року роботи Вінсента ван Гога. Авторка зіставила стилістичні прийоми його прози й картин нідерландця та спостерегла, що автор *Самотнього мандрівника*... використовував елементи реалізму, постімпресіонізму та експресіонізму, властивих манері художника. Інтертекстуально біографічна новела Петрова наповнена екфразами, що відсилають до робіт художника. У світоглядній системі повісті письменник спершу співвідносив ван Гога з суспільними стереотипами, відтак розглядав його звільнення від соціально зумовленої ролі митця, зв'язок з космічними стихіями як дорогу до себе справжнього. Одним із провідних у творах Петрова, як і в картинах ван Гога, був образ сонця, причому вангогівське прагнення сонця структурує розповідь про митця. Черпаючи з переосмисленої біографії художника, автор повісті інтертекстуальними посиланнями підтверджував вітальну енергію сонця, його життєдайну силу для людини, природи й живопису. Отож життєпис ван Гога в інтерпретації Петрова – це екзистенційний пошук себе, страждання й саморефлексія, служіння Богові й людям, культ мистецтва й жертвна любов.

Від культурних текстів Франції та Нідерландів ми повертаємося в Україну за посередництвом розвідки **Ірини Булкіної** *Володимир Отроковський – герой «Болотяної Лукрози» Віктора Домонтовича*. Тут, як запевняє авторка, ідеться не про класичну белетризовану біографію, а про щось нове: перетин автобіографічної меморії та історико-літературної рефлексії. На першому плані – творчий шлях одного із героїв есею Петрова з 1947 року – молодого поета й філолога Володимира Отроковського, проте *Болотяна Лукроза*, на думку дослідниці, поєднує набагато ширші тематичні лінії: розповідь про київський Університет св. Володимира наприкінці XIX сторіччя та його поетів-філологів, а також про інтелектуальний Київ 1910–1920-х років. Крім цього, біографія Отроковського в авто/біографічному викладі Петрова стала приводом для міркувань про київські культурні осередки зламу XIX–XX століть: символістів, зосереджених навколо газети «Зоря», гурток випускників колегії Павла Галагана – учасників семінару професора Володимира Перетца, що вплинув на генезу групи неокласиків та на розвиток формалізму. Усе це складається в авторську історію початків українського модернізму.

Концепти і концептуалізації

Четверта частина монографії збрала роботи, що прочитують творчість Петрова під кутом методології, метатеорій, компаративістики тощо. Апелюючи, зокрема, до формалістично-структуралістичних формулювань, «великих оповідей» та «легітимаційних метанаративів», *theatrum mundi* чи гетеронімів, ці праці демонструють нові інтерпретаційні можливості.

Відкриває розділ **Мирослав Шкандрій** статтю *Революція як стиль: проза Віктора Домонтовича*. Петров досліджував боротьбу стилів та зміни культурних епох не лише в теоретичних текстах, але також на сторінках художньої прози. Вірний формалістичному підходу, він надавав стилеві роль чинника, що визначає психологію людини-персонажа, а це заперечувало її здатність до еволюції (поєднання стилів). Петров не пояснив механізму закінчення однієї епохи і початку наступної. Відтак Шкандрій інтерпретує проблематику літературно-мистецьких періодів та формалістично-структуралістичного підходу до них у низці творів письменника. Автор *Доктора Серафікуса*, висновує дослідник, по Другій світовій війні спостерігав за змінами в науці, зокрема фізиці, бачив появу нових наукових теорій будови світу й місця в ньому людини, проте, будучи свідком тоталітарних жахів СРСР і Третього Райху, стримано ставився до їх практичного втілення, оскільки ті можуть нести загрозу для людства.

Аналіз критичного ставлення Петрова до самих основ «проєкту модерну» продовжує **Альфред Шпреди** у *Мистецтві прози, есеїстики й суперечці про модерн: «великі оповіді» («легітимаційні метанаративи»)* Віктора Домонтовича. Дослідник, ідучи в слід за Жаном-Франсуа Ліотаром, виокремлює поняття «великих оповідей» та «легітимаційних метанаративів». На матеріалі художніх текстів Петрова та його історіософських розвідок він показує, наскільки скептично ставився той до епохи модерної цивілізації, визнаючи хиби модерністичного монологізму. Шпреди, інтерпретуючи малу прозу Петрова (*Розмови Екегартові з Карлом Гоцці; Приборканий гайдамака*) та повість *Без ґрунту*, пробує виявити естетичні наслідки цієї критики, відшукати відображення чи передчуття конфліктів «великих оповідей» і обґрунтувати їхню функцію. Як підкреслює дослідник, головний герой *Без ґрунту* відкидає «великі оповіді» без жодного доктринерства, відмежовується екзистенційним жестом супроти світу теоретичного відчужування. Цим жестом він «перформативно»

спростовує «смерть суб'єкта», що її Соломія Павличко описує як центральну проблему філософії Домонтовича. Оскільки індивід, підсумовує дослідник, не потребує якого-будь виправдання, а в особистому житті ставить себе і свою екзистенцію понад дискурсом та ідеологією, то цей індивід виявляється у несподівано позитивному сенсі *без ґрунту*.

Роман Козлов у розвідці *Концепт «theatrum mundi» в наукових есеях Віктора Петрова* вказав на присутність театральності у науковій есеїстиці українського мислителя. На погляд дослідника, вказаний у заголовку концепт, сформований на основі робіт Ліонеля Абеля та Юзефа Тішнера, дозволяє відслонити цікаві аспекти таких текстів Петрова, як *Теорія «нероблення» Гр[игорія] Сковороди*, «*Чернігівка*» *Костомарова*, *Поетична творчість М[аксима] Рильського*. У науковій есеїстиці першого періоду (1920-ті – 1930-ті роки) Петров звертався найчастіше до персональних субконцептів, зосереджувався на проблемі деперсоналізації особистості та підміни її зовнішнім виглядом людини. У другий, еміграційний, період (1940-ві роки) – як і давніше, з позицій раціоналізму – звертався здебільшого до інтенційної відкритості людини до сцени як простору її життя та співжиття з іншими. Особливу увагу приділяв він тоді змінам, що сталися внаслідок Другої світової війни, коли було зруйновано світову сцену спільного життя людей, які почали відтепер виконувати ролі акторів-самітників.

Мар'яна Гірняк у розвідці *Митець у творах Віктора Домонтовича: художній образ та філософія світовідчужання* аналізує спосіб конструювання Петровим на сторінках його повістей образів «вченого» і «митця». У *Без ґрунту*, відзначає вона, історичні митці з'являються як фіктивні постаті. Таким чином письменник пропонує читачеві гру у зіставлення реальних осіб та їхніх літературних двійників, пропонує балансувати на межі факту й вимислу та разом розкодовувати авторське обличчя. На думку Гірняк, Домонтович порушував проблему психології творчого процесу і таємниць майстерности, особливостей текстуалізації особи та можливості повторити творчий акт у рецепції. Його митець часто присутній не як емпірична постать, а як текст – твори, що сформували культурний канон, дали життя впізнаваним персонажам. Він стає також утіленням голосу епохи, що дозволяє ставити питання про ситуацію митця у контексті його відповідности мистецьким формам та світоглядним формулам епохи, а також про природу мистецтва як такого.

У заключному тексті цього розділу, *Пессоа поневолі: Віктор Домонтович та його «двійники»*, **Ганна Гнедкова** шляхом компаративістичного

аналізу проводить паралелі між «персонами-гетеронімами» Фернанду Пессоа, португальського письменника-модерніста, та «масками-псевдонімами» Віктора Петрова. На думку дослідниці, за кожним із псевдо Петрова стоїть інша біографія і бібліографія: у кожного з них своя вдача, свій стиль письма, своя філософія. Можливо, Петрову – припускає авторка – ішлося про іронічну, постмодерну містифікацію; не можна, однак, відкидати й історичних та культурних обставин, що також могли спонукати його до творення «гетеронімів». Адже Петров перебував під пильним оком цензури не тільки як літератор і автор наукових праць, але і як співробітник радянського режиму. Називати його *alter ego* саме «гетеронімами» дає підстави передусім аналізований фрагмент із *Болотяної Лукрози*. Принаймні з часу написання цього тексту в Домонтовича та Петрова різні біографії. Двійництво втілене не тільки в автофіктивному примірянні псевдонімів, але й на мотивно-тематичному рівні текстів. Переважна більшість героїв переживає роздвоєння власного «я». «Самозречення», «самознищення», «безґрунтянство» і пов'язана з ними тема двійництва – підсумовує дослідниця – видаються наскрізними для прози Петрова.

Архів текстів і контекстів

Мапування творчості Віктора Петрова в нашому виданні «закриває» розділ, який концентрується на проблематиці збереження архіву Петрова. Через п'ятдесят років від дня його смерті проблема залишається актуальною, а основним викликом є оцифрування цього архіву. Створення інтернет-платформи фондів Петрова, розпорощених поміж Німеччиною, Францією, США та Україною, стало б запорукою повернення його текстів у сучасну гуманітаристику.

Олександра Бузько та **Ярослав Володарець-Урбанович** у джерелознавчій розвідці *Документи до біографії Віктора Петрова з Наукового архіву Інституту археології НАН України* систематизують наукову діяльність Петрова в Інституті археології АН УРСР у 1956–1969 роках у формі характеристики його особового фонду, що зберігається в Науковому архіві Інституту. Ця інформація доповнена даними з уже опублікованих архівних матеріалів: листів до Петрова, документів щодо захисту дисертації та інших. Окрім цього, автори розвідки інформують

про наукові теми та археологічні дослідження Петрова в зазначений період, описують події з його професійного життя.

Стаття **Олеси Лазаренко** «*Естетська реставрація занедбаних естетичних цінностей...*», або *Як творилася українська література в еміграції (з листів Віктора Петрова до Ігоря Костецького)* вводить тексти чотирьох неопублікованих досі листів Петрова та одного художнього перекладу. У центрі уваги авторки 1944–1947 роки, коли Петров опинився у Фюрті як політичний емігрант. Адресатом його листів був Ігор Костецький, що як Юрій Корибут редагував під цю пору текст повісти *Доктор Серафікус*, виданої вперше книжкою 1947 року під іменем Віктора Домонтовича. Авторка з'ясувала, що приводом до написання листів був обмін думками, зокрема, щодо спрямування нового літературного журналу «Хорс», якого перший номер готувався до випуску, а також щодо присутності Петрова на сторінках цього видання. Саме для нього Петров підготував переклади з німецькомовних письменників Карла Гайнріха Вагнерля і Казимира Едшміда, однак авторці пощастило віднайти лише переклад тексту *Schön ist das Land...* першого з них під назвою *Чудова ця земля...*

До теми перекладу, цього разу творів самого Петрова, звертається й **Катажина Котинська** в статті *Перекладацька майстерня. Переклад романів Віктора Домонтовича – вірний, гарний, зрозумілий?* Перекладачка назвала три типи проблем, що супроводжували її працю над польськомовними перекладами повістей *Без ґрунту*, *Доктор Серафікус* та *Романи Куліша*. Це, по-перше, відновлення втрачених або забутих значень слів та зворотів; по-друге, передавання імен, що вимагають окреслення ідентичності героїв літературного твору (навіть якщо це історичні постаті); по-третє, інтертекстуальність. Висновок авторки такий: переклад повістей Петрова польською мовою – це постійний пошук рівноваги між екзотикою оригіналу та його освоєнням, між бажанням зробити переклад якнайзрозумілішим та зберегти слухові й образні якості оригіналу.

Під час підготовки видання до друку ми отримали звістку про смерть дослідниці Інни Булкіної. Висловлюємо щире співчуття рідним, колегам та друзям покійної.

Видання цієї монографії стало можливим завдяки допомозі багатьох осіб та інституцій. Дякуємо керівництву Філологічного факультету Ягеллонського університету та Товариству аспірантів ЯУ за фінансову підтримку.

Ми дуже вдячні рецензенту – проф. Ярославу Полішуку з Університету ім. Адама Міцкевича у Познані. Вельми дякуємо всім учасникам конференції та співавторам видання, без яких реалізація нашого задуму не була б можлива. Дякуємо також Жанеті Павляк за адміністративну та організаційну допомогу. Слова подяки належаться також керівнику Інституту східнослов'янської філології ЯУ проф. Якубові Садовському та завідувачу катедри україністики ІСФ ЯУ проф. Адамові Фаловському за підтримку та всебічне сприяння.

Монографія – це частина проекту *Віктор Петров – у напрямку критичної модерності*, що здійснюється в рамках програми Міністра науки і вищої освіти Республіки Польща – «Національна програма розвитку гуманітаристики» в 2017–2022 роках, модуль: Універсалія 2.2. № 22Н 16 0342 84.

Wydawnictwo promocyjny

Hic sunt leones – тут живуть леви. Цими словами на римських та середньовічних мапах позначали простір, досі не відкритий, території недосліджені і небезпечні, землі незвідані і невідомі.

Для кожного «картографа», який живе спокусою охопити і зраціоналізувати увесь простір і створити його репрезентацію, оця латинська фраза становить невід'ємну частину праці, межу, без якої мапування не може існувати. Там, куди не сягає олівець «картографа», де закінчуються лінії карти, виринає біла пляма. Її швидко заселяють леви, дракони, морські чудовиська – метафори незвіданого і незнаного, що манить і живить уяву. З цим мітичним бестіарієм матиме справу кожний, хто увійде у складний світ життя і творчости Віктора Петрова.

Метафора мапи, як і сам процес мапування, що надихали авторів монографії під час досліджень спадщини Петрова, розкривають її проблемні місця. Фігура лева не зникає внаслідок копіткого процесу розширення меж карти, лев лишень перевтілюється: описане завжди можна описати ще детальніше, достовірніше. Складний світ життя і творчости Віктора Петрова надалі заселяють леви, цей світ чекає свого «картографа».

re-trans-misje

Książka dostępna
także jako e-book

www.universitas.com.pl